

<https://doi.org/10.15407/gpimo2019.02.098>

О.А. Щипцов

ДУ «Науковий гідрофізичний центр Національної академії наук України»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЦІЛЬОВОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ПРОГРАМИ ВІДНОВЛЕННЯ МОРСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Автором розглянуто деякі аспекти формування Концепції Державної цільової науково-технічної програми відновлення морських досліджень та науково-дослідницької інфраструктури. Зокрема, запропоновано ініціювання окремих основоположних постанов Кабінету Міністрів України. Розглянуто включення до Програми питання освоєння в інтересах України мінерально-сировинних ресурсів глибоководних районів Світового океану за межами її національної юрисдикції.

Ключові слова: концепція, державна цільова науково-технічна програма, морські наукові дослідження, мінерально-сировинні ресурси.

Відповідно до положень Морської доктрини України до 2035 року діяльність, пов'язана з вивченням, освоєнням, збереженням і використанням ресурсів морів та океанів, має для України велике значення [6]. Формування державної морської політики в Україні супроводжується розробкою проектів відповідних концепцій, а також національних, державних, комплексних, галузевих, регіональних та інших програм.

Найбільш всеохопною серед них була Національна програма досліджень і використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну, інших районів Світового океану на період до 2000 року, затверджена Указом Президента України від 16 грудня 1993 р. № 595/92. В основу Національної програми було закладено ідею її формування як уніфікованої відповідно до норм міжнародного морського права, національної правової системи економіко-екологічного регулювання розвитку природокористування та інших видів господарської діяльності у береговій зоні Чорного та Азовського морів і в акваторіях Світового океану, включно із системою міжнародного співробітництва як основи регулювання міждержавних відносин з питань ефективного використання морського простору та ресурсів, запобігання забрудненню, комплексного захисту природного середовища морів, розширення спільних та скоординованих наукових досліджень [7, 8, 12, 13].

© О.А. ЩИПЦОВ, 2019

На виконання доручення Прем'єр-міністра України від 10.05.2018 № 16360/1/1-18 щодо розроблення Концепції Державної цільової науково-технічної програми відновлення морських досліджень та науково-дослідницької інфраструктури на період до 2023 року Міністерство освіти і науки України надіслало на погодження в заінтересовані міністерства і відомства морегосподарського комплексу України проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми відновлення морських досліджень та науково-дослідницької інфраструктури на період до 2025 року» (далі — Концепція програми).

Безумовно, позитивно оцінюючи факт видання зазначеного доручення, слід визнати, що проект Концепції програми потребує суттєвого доопрацювання. Сподіваємося на те, що при доопрацюванні проекту Концепції програми будуть враховані всі подані пропозиції і зауваження.

Разом з тим, розглянемо деякі з цих пропозицій у рамках тез конференції «Морські геолого-геофізичні дослідження: фундаментальні та прикладні аспекти».

Стосовно ініціювання окремих основоположних постанов Кабінету Міністрів України. Існуючий Перелік пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 942 (зі змінами) не відповідає викликам сучасної геополітичної обстановки в Азово-Чорноморському басейні. Необхідно доповнити зазначений Перелік актуальними пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки з урахуванням потреб морегосподарського комплексу України.

Разом з тим, пунктом 8 Плану заходів щодо реформування вітчизняної наукової сфери, який затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2018 р. № 776-р, передбачено перегляд Переліку пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки, а також механізму їх реалізації, в тому числі, з урахуванням результатів форсайтних досліджень.

Проте, згідно зі згаданим розпорядженням вказаний перегляд повинен відбуватися до листопада 2019 року, що може затягнути терміни прийняття Концепції Програми.

У проекті Концепції зазначено, що «метою виконання Програми є відновлення морської науково-дослідницької інфраструктури, створення та початок функціонування цілісної національної системи наукових досліджень в Україні». Також пропонується запровадити нову сучасну державну систему організації та адміністрування морських наукових досліджень.

Варто зазначити, що на сьогодні в Україні існують затверджені положення про декілька державних систем, наприклад:

- «Положення про державну систему моніторингу довкілля», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391;
- «Положення про Державну систему управління безпекою судноплавства», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1137;
- «Положення про єдину державну систему цивільного захисту», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11;
- «Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92.

З огляду на викладене можна зробити висновок про те, що нормативно-правовою основою, необхідною для формування проекту Концепції програми, є розробка та ухвалення окремих основоположних постанов Кабінету Міністрів України, а саме:

- «Про внесення доповнень до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року»;
- «Про затвердження Положення про єдину державну систему управління і координації процесами морських наукових досліджень та функціонуванням дослідницької інфраструктури».

Відомо, що ефективність єдиної системи державного управління і координації процесами морських наукових досліджень та функціонуванням дослідницької інфраструктури повинна забезпечуватися центральним органом виконавчої влади, зокрема Міністерством освіти і науки України (далі — МОН України). Відповідно до Положення про МОН України найголовнішою функцією міністерства є забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій та ін.

Сподіваємося, що МОН України найближчим часом ініціює в установленому порядку подання зазначених проектів постанов до Кабінету Міністрів України.

Необхідно також визначити, що Міністерство освіти і науки України має бути державним замовником-координатором, а Національна академія наук України — державним замовником вказаної державної науково-технічної програми відповідно до ст. 8 Закону України «Про державні цільові програми» та пп. 20, 21 постанови Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 106 «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм».

Нагадаємо, що Національна академія наук України організує і здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук (п. 2, ст. 17 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Стосовно включення до Концепції програми питання освоєння в інтересах України мінерально-сировинних ресурсів глибоководних районів Світового океану за межами її національної юрисдикції. У проекті Концепції Програми стверджується, що пріоритетність національних і міжнародних проблем буде визначена на етапі розробки Концепції.

Проте перспективи освоєння в інтересах України мінерально-сировинних ресурсів глибоководних районів Світового океану в проекті Концепції Програми представлені опосередковано.

Доцільно зазначити, що згадана Національна програма досліджень і використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну, інших районів Світового океану складалася з кількох державних програм і проектів. Однією з них була державна програма «Неживі ресурси». У структуру державної програми «Неживі ресурси» входив пілотний проект «Конкреції». В рамках цього проекту були визначені перспективні ділянки родовищ твердих корисних копалин Міжнародного району морського дна, а також напрями юридичного оформлення ділянки для України.

Організація Об'єднаних Націй стала тією інституцією, яка вжила вичерпних заходів щодо визначення режиму використання дна морів і океанів за межами національної юрисдикції. Так, зокрема:

- створено Спеціальний комітет з мирного використання дна морів і океанів та його надр за межами дії національної юрисдикції;
- розроблено правові принципи і норми сприяння експлуатації та використанню дна морів і океанів за межами національної юрисдикції;
- створено міжнародну інституцію, яка діє від імені всього людства і забезпечує справедливий розподіл фінансових та інших економічних вигод, одержуваних від діяльності в Районі¹;
- скликано спеціальні конференції з морського права;
- у процесі створення Конвенції ООН з морського права діяв мораторій на діяльність з експлуатації Району.

Основними юридичними документами, що визначають режим отримання вигод від району дна морів і океанів та його надр поза межами національної юрисдикції, є Конвенція ООН з морського права, Угода про імплементацію Частини XI Конвенції ООН з морського права, документи Міжнародного органу з морського дна, Генеральна угода про тарифи і торгівлі, інші документи ООН, а також частково норми звичаєвого права.

За час тривалого етапу розвитку режиму використання дна морів і океанів та його надр поза межами національної юрисдикції (відповідно до перерахованих вище документів) виробився чіткий режим отримання вигод від об'єкта спільної спадщини людства.

Цей режим характеризується фундаментальними принципами, серед яких:

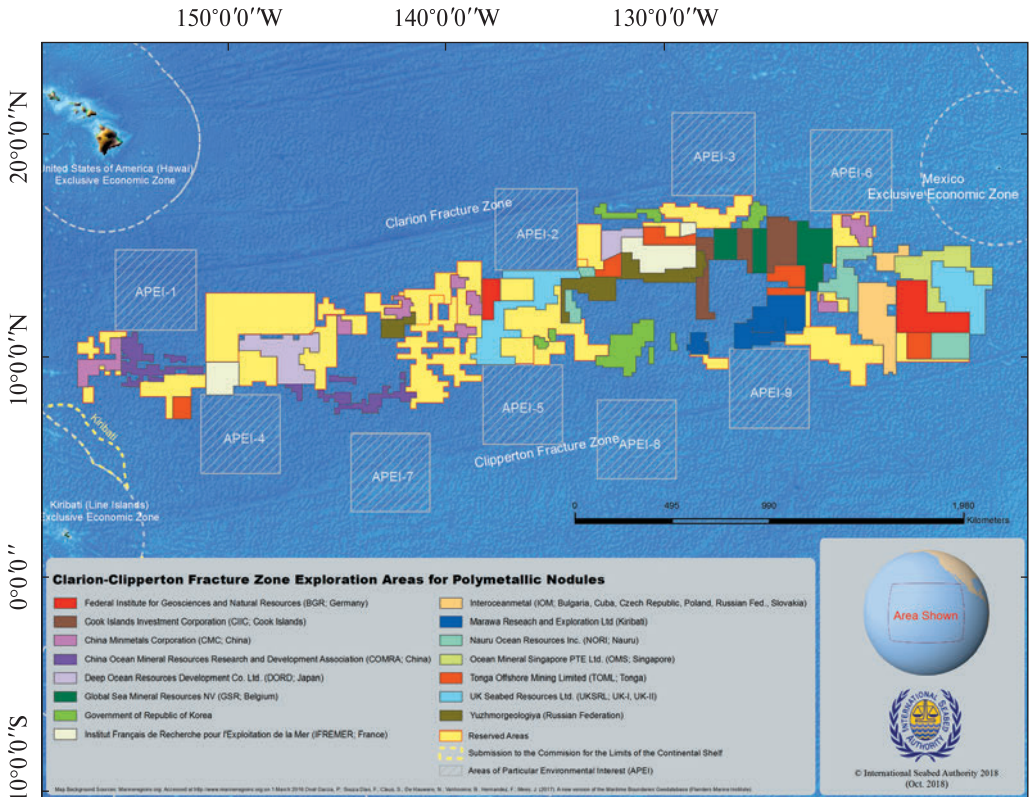
- ресурси Району визнані спільною спадщиною людства;
- жодна держава не може поширювати власний суверенітет на Район і його ресурси;
- від імені всього людства контроль за використанням Району здійснює Міжнародний орган з морського дна;
- ресурси Району не можуть бути відчужені;
- корисні копалини, видобуті в Районі, можуть відчужуватися відповідно до конвенційного режиму;
- Район відкритий для використання виключно в мирних цілях;
- Міжнародний орган з морського дна забезпечує справедливий розподіл фінансових та інших економічних вигод, одержуваних від діяльності в Районі.

Цей режим не є ідеальним і підлягає вдосконаленню Міжнародним органом з морського дна в рамках його повноважень.

У рамках Міжнародного органу з морського дна діє Асамблея, Рада, Секретаріат, Юридична і технічна комісія, Фінансовий комітет, Підприємство, Камера зі спорів і Благодійний фонд, який заохочує дослідження Району. Серед цілей Фонду — допомога та сприяння проведенню морських наукових досліджень у Районі, сприяння участі вчених з різних країн у програмах наукових досліджень, технічна допомога.

З метою отримання більш детальної інформації про корисні копалини, методи дослідження та нові технології з розвідки і видобутку Україні необхідно співпрацювати з Благодійним фондом для підвищення кваліфікації вітчизняних геологів та з метою підготовки подальшої заявки на затвердження плану робіт із розробки.

¹ Район — дно морів і океанів та його надра за межами національної юрисдикції

Карта ділянок розробки поліметалічних конкрецій в зоні розломів Кларіон-Кліпертон

Держави за участю Міжнародного органу визначають найбільш перспективні ділянки для дослідження ресурсів та відповідно до контрактів з Міжнародним органом проводять дослідження. Аналіз геологічних особливостей ресурсів Міжнародного району морського дна показав, що поклади мінеральних ресурсів на морському дні є надзвичайно перспективними для розробки [1,2, 4, 5, 9–11].

Проект Концепції Програми повинен мати чітко виражену науково-технічну спрямованість вирішення проблем і завдань дослідження та освоєння як ресурсів Чорного і Азовського морів, так й інших районів Світового океану, враховуючи фактори забезпечення національної безпеки України і інтеграції її до світової економічної системи [3].

З урахуванням зазначених факторів у проекті Концепції Програми доцільно вказати деякі напрями реалізації інтересів України за межами її національної юрисдикції, наприклад, для забезпечення доступу України до мінерально-сировинних ресурсів глибоководних районів Світового океану в інтересах вирішення проблем дефіциту в Україні стратегічно важливих металів (нікелю, кобальту, міді, молібдену, цинку, свинцю та інших).

Україна як правонаступник СРСР має право на освоєння визначеної для Союзу ділянки у Тихому океані площею 75 тис. кв. км (зона розломів Кларіон—Кліпертон), у межах якої прогнозні ресурси залізо-марганцевих конкрецій оцінюються у 787 млн т, у яких міститься нікелю — 6,68 млн т, міді — 5,49 млн т, кобальту — 1,1 млн т, марганцю — 142 млн т (рисунок).

Нагадаємо про те, що рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 року «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави» (затверджене Указом Президента України) Кабінету Міністрів України було доручено «вжити до кінця 2008 року заходів щодо підвищення ефективності діяльності українських представників у Міжнародному органі з морського дна та Міжнародному трибуналі з морського права і поновлення переговорів зі Спільною Організацією «Інтерокеанметал» про можливість приєднання України до цієї міжнародної організації» [14].

Незважаючи на те, що згаданий Указ втратив чинність (з незрозумілих причин), пошук нових альтернативних сировинних баз, в тому числі в Міжнародному районі морського дна, є актуальною проблемою сьогодення.

На завершення зауважимо, що для підвищення ефективного забезпечення доступу України до мінерально-сировинних та енергетичних ресурсів Світового океану необхідно продовження досліджень в зазначеному напрямі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Варес К.Л. Міжнародно-правові аспекти дослідження Україною ресурсів Міжнародного району морського дна. Дис. ... канд. юрид. наук. Київ : 2012.
2. Глумов А.И. Международно-правовой режим разведки и разработки минеральных ресурсов Международного района морского дна. *Современные проблемы и возможные пути их решения*. СПб, ВНИИОкеанология, 2008.
3. Гожик П.Ф., Єремеев В.М., Коболев В.П., Щипцов О.А. Комплексні міждисциплінарні дослідження Азово-Чорноморського басейну: підсумки та перспективи. *Геол. и полезн. ископ. Мирового океана*. 2016. № 2(44). С. 5—15.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року.
5. Критерії і керівні принципи з передачі морської технології. Резолюція Двадцять другої сесії Асамблеї МОК ЮНЕСКО (документ ІОС-XXII/3; SC-2003/CONF./214/CLD.37). 2003.
6. Морська доктрина України на період до 2035 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1108).
7. Науковий коментар до Національної програми дослідження та використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну, інших районів Світового океану на період до 2000 року. О.А. Щипцов, В.Є. Глушков, В.М. Єремеев та ін. За ред. О. А. Щипцова. Київ : Наук. думка, 1994. 316 с.
8. Научные основы принятия решений по определению приоритетов финансирования проектов национальных и государственных программ. А.А. Щипцов, В.Е. Глушков. НАН Украины, Ин-т проблем рынка и экон.-экол. исслед. Киев, 1995. 54 с.
9. Димитров П.С., Димитров Д.П., Солаков Д.П., Шнюков Е.Ф., Зиборов А.П., Куковская Т.С. О создании Международного консорциума для разведки и добычи глубоководных органо-минеральных осадков дна Черного моря. *Геол. и полезн. ископ. Мирового океана*. 2007. № 1. С. 52—56.
10. Проблема освоения глубоководного органо-минерального сырья в чёрном море / Е.Ф. Шнюков, А.П. Зиборов, В.П. Коболев. *Геол. и полезн. ископ. Мирового океана*. 2015. № 2. С. 50—64.
11. Світовий океан і морське право. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (документ А/71/257), 2016 р.
12. Щипцов А.А. Морская политика Украины (концепция и основные направления). Київ : НАМИТ, 1995. 22 с.
13. Щипцов О.А. Україна морська держава. Київ : Наук. думка, 1998. 199 с.
14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 року «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави». Указ Президента України від 20 травня 2008 року № 463/2008(пункт 3, підпункт 17 «в»). Указ втратив чинність на підставі Указу Президента України від 06.06.2014 № 504/2014.

Стаття надійшла 09.12.2018

А.А. Щипцов

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНЦЕПЦИИ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЦЕЛЕВОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ПРОГРАММЫ
ВОССТАНОВЛЕНИЯ МОРСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
И НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Автором рассмотрены некоторые аспекты формирования Концепции Государственной целевой научно-технической программы восстановления морских исследований и научно-исследовательской инфраструктуры. В частности, предложено инициирование отдельных основополагающих постановлений Кабинета Министров Украины. Рассмотрено включение в Программу вопроса освоения в интересах Украины минерально-сырьевых ресурсов глубоководных районов Мирового океана за пределами ее национальной юрисдикции.

Ключевые слова: концепция, государственная целевая научно-техническая программа, морские научные исследования, минерально-сырьевые ресурсы.

О.А. Shchyptsov

SOME ASPECTS OF THE STATE TARGET SCIENTIFIC
AND TECHNICAL PROGRAM FOR THE RECOVERY OF MARINE
RESEARCH AND RESEARCH INFRASTRUCTURE DRAFTING

The author considers some aspects of the Concept of the State Target Scientific and Technical Program for the Recovery of Marine Research and Research Infrastructure drafting. In particular, initiation of certain fundamental decisions of the Cabinet of Ministers of Ukraine is proposed. Inclusion in the Program the issue of development Ukraine's interest in mineral resources of the World Ocean deep-water areas outside its national jurisdiction is considered.

Keywords: concept, state target scientific and technical program, marine scientific researches, mineral resources.